

Месник з Теплянського лісу

Рец. на історико-краєзнавче видання: Ісаїв Л., Щибря Л. *Отаман Савонов*. – Х.: Вид-во «С.А.М.» 2014. – 276 с.

Рецензоване історико-краєзнавче видання Леся Ісаїва, Леоніда Щибрі «Отаман Савонов» можна віднести до рідкісних і унікальних праць. Дослідження революції першої чверті ХХ століття було й залишається одним з найважливіших завдань вітчизняної історіографії. Книгу присвячено національно-визвольній боротьбі українських селян Харківщини і Донеччини проти радянської влади протягом 1918-1922-х років. Через призму боротьби простих українських селян, зокрема отамана Григорія Савона (Савонова) продемонстровано запеклу боротьбу простих українських трудивників проти свавілля перших років встановлення радянської влади, проти вилучення у селян продовольства, політики «воєнного комунізму» й «червоного терору».

Книга складається із 300 сторінок тексту – це невідомі факти, понад сотня світлин, 20 з яких кольорові. До книги додано тридцять п'яти хвилинний документальний фільм про отамана.

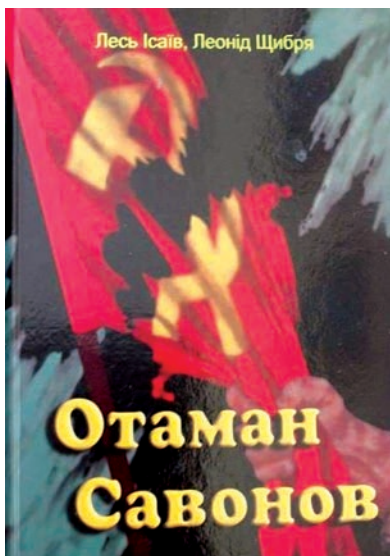
Книга Леся Ісаїва, Леоніда Щибрі «Отаман Савонов» складається зі вступу, трьох розділів, які поділяються на підрозділи та епілогу. Історико-краєзнавче видання спирається на солідну джерельну базу. У роботі залучено документи Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, а також обласних архівів – Донецької та Харківської областей. Автори використали матеріали, які зберігаються в Ізюмському та Слов'янському краєзнавчих музеях і Харківському обласному історичному музеї. Одним із джерел рецензованого видання є спогади та епістолярна спадщина. Крім того, велися польові дослідження, зокрема в Теплянському лісі, який був головною базою повстанського руху, та інших місцях.

Отже, джерельна база дослідження побудована на комплексному аналізі архівних джерел, матеріалів особистого походження і довідкового характеру. Такий підхід дозволяє виявити нові й поглибити, доповнити існуючі відомості в історичній науці про отамана Григорія Савонова та його загін у вітчизняній історичній науці. Порівняння різнопланового матеріалу дозволяє відтворити більш повну біографію отамана, його оточення, формування та еволюцію його поглядів, переконань і активну участь у суспільному житті.

У рецензованому історико-краєзнавчому дослідженні Леся Ісаїва, Леоніда Щибрі «Отаман Савонов» уперше показана широка панорама запеклої повстанської боротьби українців проти російського більшовицького окупаційного режиму, зок-

рема на Ізюмщині. Автори ввели до наукового обігу значний масив невідомої історичної інформації, яка була здебільшого прихована чи засекречена. Вона спонукає читачів до переосмислення тогочасних подій. У роботі використано спогади як безпосередніх учасників подій, так і їхніх родичів, які раніше не були залучені до наукового обігу.

Повстанський отаман Григорій Савонов (1898-1922) був вихідцем із села Царборисова (нині це село Оскіл Ізюмського району Харківської області). Він добровольцем пішов на Першу світову війну, де заслужив чотири Георгіївських хрести. Пройшов шлях від рядового царської армії до старшого офіцера. Григорій Савонов, маючи прекрасний організаційний хист і унікальні вольові якості, був комендантом у часи Центральної Ради й Гетьманату Павла Скоропадського, командиром полку й військовим комісаром Ізюмського повіту за червоних, командиром 4-го піхотного полку в Нестора

Махна, повстанським отаманом, захисником селянства в часи, коли більшовики почали грабунок України.

Восени 1918 року на Ізюмщині вибухнуло селянське повстання. Приводом став режим гетьмана Павла Скоропадського, бо дозволив розпайовану селянам землю в 1917 році забрати попереднім землевласникам. Землю забирали з врожаєм, вирощеним селянами. Григорію Савонову, як офіцеру і Георгіївському кавалеру, довелося очолити повстання. Місцева влада використала німецьких військових, вони, згідно договору, повинні були захищати Україну лише від російського вторгнення. Сили були нерівні, але з невеликими втратами серед повстанців. Їм довелося відступити в Теплянський ліс. До зміни влади діяв цей перший партизанський загін під проводом Григорія Савонова. Згодом у жовтні 1920 р. загін приєднався до загонів Махна й разом із ним пройшов еволюцію від союзника більшовиків до його принципового противника. Загін, очолюваний Савоновим, знищував більшовицьких активістів, вів бої з регулярними російськими військами, чекістами, карателями та загонами місцевих колаборантів. Методи боротьби були різними – пускання під укіс залізничних вагонів, руйнування колій, телефонних і телеграфних ліній, захоплення зброї, харчів, спорядження, зрив виборів окупаційної влади. Остаточною метою савоновців було знищення більшовицького окупаційного режиму та утворення вільного козацького самоврядування, прагнення бути господарем на своїй землі.

Однак отамана Григорія Савонова, як і багатьох інших героїв національно-визвольних змагань 1917-1921 рр., торкнулася кадрова зачистка. Утікаючи від арешту, у серпні 1920 року, він зі своїм загonom пішов у Теплянський ліс, що східніше Ізюму, де зібрав навколо себе повстанців. Отаман Савонов почав активну боротьбу з більшовицькою соціально-економічною політикою, зокрема продрозкладкою. Нападаючи на загони червоноармійців, він забирав вилучений у селян хліб і повертав його назад селянам. Впоратися з отаманом загони радянської влади довгий час не могли.

Проте, у жовтні 1920 року, після союзу більшовиків з Нестором Махном, Савонов разом з махновськими частинами пішов у Крим проти Врангеля.

Отаман Григорій Савонов протягом 1918-1921 років боровся за волю рідного краю на Харківщині та Донеччині. Був підступно схоплений і страчений чекістами, коли йому виповнилося всього 23 роки. Але він встиг багато зробити. Він – це приклад спротиву, краху надій і сподівань на краще, заможне і справедливе майбутнє. Отаман Григорій Савонов – це образ українця, який береться за зброю, прагнучи бути господарем на своїй землі.

Доля отамана Григорія Савонова переплетена з долями трьох відомих маршалів (один із них Георгій Жуков), генералів, християнського святого, Нестора Махна та його найближчих сподвижників. Отаман мав феноменальні здібності козака-характерника та українця-воїна. Висвітлюючи образ Григорія Савонова, автори цілком доречно пов'язали його з долями сучасників – родичів, односельців, священників, військових, друзів і опонентів. Це дає читачеві цілісне уявлення про епоху, так би мовити «олюднює» нашу історію, робить її антропологічно орієнтованою, живою. Читач простежує через долю однієї людини – отамана Григорія Савонова – зміни в повсякденному житті людей епохи, їх переконаннях, ментальності, цінностях й ідеалах, побуті тощо. Здавалося б непомітні, прості селяни Харківщини й Донеччини постають перед читачем не просто як споглядач історії, а її активний учасник і важливий компонент.

Пам'ять про непокірного легендарного отамана й нині жива. Навіть зараз мешканці с. Оскіл (колишнього Цареборисова) зветься «савоновцями». Тривалий час отамана Григорія Савона називали «бандитом», «злочинцем», «бунтарем». Радянська влада все зробила для його дискредитації, навішала на нього різних ярликів, очорнила пам'ять. Однак нині завдяки дослідникам Лесю Ісаїву та Леоніду Щибрі його ім'я повертається на Батьківщину світлою пам'яттю. Воістину, добрі діла не проходять марно, завжди знайдеться той, хто засвідчить про них.

Правду про невідомого повстанського отамана довго не публікували. Лише в останні роки постаттю героя Слобожанщини зацікавились дослідники-краєзнавці. Так, об'єднаними зусиллями історика Леся Ісаїва та краєзнавця Леоніда Щибрі були зібрані по крихтах рештки інформації, які були наявні у спогадах очевидців та документах, після чого був відзнятий

документальний фільм. Автори проекту показували по усіх населених пунктах, де діяли повстанці Савонова. Варто відзначити, багато теперішніх старожилів почали пригадувати з пам'яті усе, що їм розповідали батьки та діди про ті події.

Леся Ісаїв та Леонід Щибря не тільки збирали матеріал, а й аналізували, узагальнювали, щоб склалася цілісна картина образу народного месника й повстанського отамана.

Ім'я отамана Григорія Савонова не «кануло в Лету», воно живе в народній пам'яті земляків. Завдяки його діяльності з'явилася назва Савоновщина – селянський протест, вияв селянської революції, цілий період в історії Харківщини та Донеччини. Тривалий час радянська влада пов'язувала цей рух зі словом «бандитизм». Однак нині вже ліквідовано цю «білу пляму» в історії України. Поширення ж поняття «Савоновщина» свідчить про його масштабність і значимість для регіону. «Савоновщина» була породжена на власному народному ґрунті, розвивалась як самостійний і самобутній селянський рух. У цьому українські селяни проявили самоорганізованість, створили місцеву самооборону, підтримували навколишні селянські загони.

Книга містить багато старих і сучасних світлих, які логічно доповнюють текст, щоб у читача склалося цілісне враження подій. Це свідчить про копітку роботи авторів та бажання комплексно розкрити образ героя, пов'язати його біографію та діяльність із місцями, географічними об'єктами, а також із людьми, з якими він спілкувався, товаришував, воював та, які формували його образ народного месника.

Книга Леся Ісаїва, Леоніда Щибрі «Отаман Савонов» сприяє руйнуванню певних стереотипів. Вона є прикладом чесного ставлення до нашої історії та її героїв. Тривалий час вважалося, що національно-визвольна боротьба 1917-1921 років охопила переважну Центральну та Західну Україну. Найбільш відомим є Холодноярський повстанський рух. Однак історичні факти свідчать, що боротьба українців за волю на Харківщині й Донеччині була не менш запеклою й кривавою. Яскравим свідченням цього є боротьба повстанців на чолі з отаманом Григорієм Савоновим.

Автори наприкінці книги дійшли до логічного і виваженого висновку: «Потужне організоване козацтво Харківщини у формі повстанського спротиву проти червоних окупантів на початку 1920-х років зазнало поразки, історія його боротьби замовчана, оббредана. Деяко збереглося в народній пам'яті, хоча тут правдиві події перемішані з легендами» (С. 264).

Рецензоване історико-краєзнавче видання Леся Ісаїва, Леоніда Щибрі «Отаман Савонов» заслуговує на схвалення, з ним варто ознайомитися як широкому колу вчених, так і пересічним громадянам. Книга розрахована на педагогів, науковців, істориків, краєзнавців, студентів, музейних працівників і всім, хто не байдужий до історії й майбутнього українського національно-визвольного руху. Робота написана зрозумілою мовою, без застосувань складних дефініцій і маловідомої наукової термінології. Це дає книзі змогу бути доступною, зрозумілою й корисною.